

Невигадані бувальщини

Борис Антоненко-Давидович

(Літературний репортаж)

Мово рідна, слово рідне!..

С. Воробкевич

Певні ознаки українського буржуазного націоналізму

А вы знаете, в Париже даже дворники говорят по-французски!

Анекдот XIX сторіччя

1. Повернувшись після довгої вимушеної розлуки з рідною дочкою до Києва й дізнавшись, що вона, яку я бачив востаннє чотирилітньою дитиною, тепер учиться в аспірантурі російського відділу Київського педінституту, я поспішив до гуртожитку, де вона тоді жила. В маленькій кімнаті сиділо четверо аспіранток, серед яких я, скоріше батьківським чуттям, ніж очима, одразу впізнав свою доню.

— Яринко! Перед тобою твій батько... — сказав я, здригнувшись у голосі, і в дочки, тепер уже заміжньої жінки, зволожилися від сліз очі.

Вражені такою зворушливою зустріччю, доньчині товаришки дивилися на мене з неприхованою цікавістю. Я вийшов з донькою надвір, щоб поговорити без сторонніх людей. Коли за якийсь час донька повернулася до гуртожитку сама, її подруги, що досі нічого не чули про існування її батька, одразу спитали:

— А твой отец, Ирина, наверно, украинский буржуазный националист?

— Чому ви так думаєте? — здивувалася дочка.

— Так он же с тобой сразу заговорил по-украински!..

Цікаво відзначити, що всі вони були не тільки з України, а й з національності — українки; тільки вчилися на російському відділі Київського педінституту, де набралися премудрості непомірно визначати одразу український буржуазний націоналізм.

2. У першій рік свого повернення на Україну я через треті вуста почув таку характеристику своєї особи:

— Он — как был украинским националистом, так и остался им: даже со своим сыном-ребенком говорит по-украински!

Певно, тут коментарі зайві...

3. Друкарка редакції українського дитячого журналу в Києві розповідає при мені другій редакційній працівниці про якусь дівчину:

— ...Такая щирая, такая националистка, что и дома с матерью говорит только по-украински!

4. Я підійшов з моїм приятелем, розмовляючи між собою, як завжди, по-українському, до черги на таксі проти київської опери. Почувши нашу мову, добре

вбраний громадянин середніх літ кивнув головою в наш бік і сказав притишено своїй дамі:

— Эти — из тех самых. Слышишь: "в травне", "в червне"...

Дамі не важко було зрозуміти, кого мав на увазі під "теми самими" її кавалер, і вона стала кидати цікаві погляди на живих буржуазних націоналістів...

5. Я сів у автобус у районі Відрадного, кинув у автомат монету, але автомат не діяв і не викинув мені квитка. Я сказав водієві:

— Товаришу водію, автомат не працює: гроші бере, а квитка не дає.

Саме в цей час на зупинці стала входити публіка. Немолода, інтелігентна на вигляд жінка, почувши мої слова, звернені навіть не до неї, голосно зареготала на весь автобус:

— "Водий", "автомат не працює"! Ха-ха-ха-ха...

Я дав їй висміятись, а тоді кажу:

— А я, коли чую в Москві або навіть у Києві, що хтось каже: "Товарищ водитель, автомат не работает: деньги берет, а билета не дает", не регочу, як ви. Чому ж вас так смішить мова мого народу?

Жінка замовкла, але за хвилину каже своєму сусідові так, що чую і я:

— Ведь он говорит на чистом украинском языке, а вы же знаете, кто в Киеве так говорит...

Вона подивилась в мій бік і, побачивши спрямований на неї мій пильний погляд, осіклася. Звісно, краще не зчеплюватися з українськими буржуазними націоналістами, цими бендерівцями-голово-різами, від яких можна сподіватися всього. От коли б я сказав: "Товарищ водитель, автомат не действует: гроші бере, а билета не дают", — тоді було б одразу видно, що я — звичайна радянська людина, яка живе собі в столиці України або десь на її околиці й нікому не заважає.

6.1 пригадався мені за якоюсь химерною асоціацією випадок з часів скоропадщини. Був кінець 1918 року, й разом з тим наближався кінець недолугій державі незугарного гетьмана. Бувши тоді студентом, я мусив заробляти десь на прожиття й служив "урядовцем 3-ї ранги" фінансового департаменту гетьманського міністерства шляхів, цебто, просто кажучи, — підшивав канцелярські папери. Одного разу мене послано однести якогось важливого папірця до управи військових шкіл. Будучи тільки номінально закладом Української держави, як звалася тоді гетьманська Україна, ця установа складалася з офіцерів царської армії і керувала російськими кадетськими корпусами. Я звернувся в коридорі до якогось сивоусого полковника, питаючи українською мовою, де я маю здати папірця. Полковник підозріло глянув на мене й відповів:

— Здесь на мове не понимают, говорите на общепонятном! И вообще, хватит этого мазепинства и сепаратизма!

Пригадавши сьогодні цього уламка імперії, я подумав: якби полковник дожив до наших днів, він, певно, теж де в чому змінився б і, відкидаючи стару термінологію, сказав би по-сучасному: "Говорите по-человечески! И вообще, не пора ли кончать с

етим українським буржуазним націонализмом?.."

7. До пристані в Запоріжжі підійшов невеликий теплохід "Кропивницький". Коли пасажери повиходили з теплохода, я, зацікавившись, наскільки популярне ім'я основоположника українського театру серед команди судна, що зветься його ім'ям, питаю одного матроса:

— А хто такий був цей Кропивницький?

— Який Кропивницький? — не зрозумів мене матрос.

— Та цей же, що його ім'ям названо ваш теплохід, — пояснив я.

— А-а, ви он про кого... — байдуже кивнув головою в бік теплохода матрос і відповів: — Хто він такий був — нам не звесно, ну тільки, коли так названо, значить, треба, щоб звався "Кропивницький". — І по хвилині додав: — Заслужив, значиться, чоловік, от тому він і — "Кропивницький".

Питаю другого матроса, що взяв мітлу підмітати пристань.

— А шут его знает, кто он такой, этот Кропивницкий! Спросите капитана, вон как раз выходит он.

Питаю капітана. Молодий капітан уважно вислухав мене й охоче, по-діловому відповів:

— Это украинский писатель восемнадцатых веков. "Соловейко щебетал" — слышали, по радио поют? Так вот это как раз и есть Кропивницкий!

— А він часом не націоналіст був? — спитав я жартома, але капітан і до цього запитання поставився серйозно. Знизав плечима й невпевнено сказав:

— Вроде бы нет, хотя написал "Соловейка" по-украински: по радио его пока что передают иногда...

8. У залі для транзитних пасажирів Київського вокзалу якийсь перелітний птах середніх літ, що в пошуках легкої роботи й доброго заробітку об'їхав мало не весь Радянський Союз, повертається оце із Західної України. Жваво жестикулюючи, він розповідає довколишнім пасажирам:

— По специальности я, конечно, слесарь, а если нужно, могу сойти и за токаря, но, кроме того, я — специалист по снятию церковных колоколов. Хорошая работенка, здорово на ней можно подработать! Вот поехал я в Западную, потому как народ там отсталый, не понимает, что ему надо, а чего не надо, предлагаю, значит, свои услуги: так, мол, и так, где у вас тут церкви, что с них кресты снимать? И, братцы мои, как в темный лес попал: калякают по-своему и идут от меня прочь. И где только не был там — и в Дрогобыче, и в Коломее, и в Ивано-Франковском побывал, даже в Закарпатскую махнул — везде сплошная бендеровщина: понимают, каналы, все, а отвечают только по-бендеровски. Вместо того, чтобы сказать человеку как полагается, только и слышишь от них: "Що, прощу?", "Не чув, не знаю таких церков"...

Даже милиция и то ненадежная там: двух слов милиционер правильно по-русски сказать не может!..

Хтось із пасажирів спитав його, чи не бував він на Кавказі.

— Бывал и там. По Грузии проехал, в Ереван заглянул, а в Баку чуть было не

устроился даже. Везде один черт! Там свои бендеровцы всем заправляют, и нет от них никакого уважения к русскому человеку. А по-моему вот как должно быть: Советский Союз — один? Один! Значит, и язык везде должен быть один! А то в Грузии — по-грузински бают, в Армении — уже по-армянски, а ты, как дурак, между ними — ничего не понимаешь. Куда это дело годится!..

Дружба навиворіт

Я — українець, а ти — росіяночка —

Дружба в нас.

П. Тичина

1. Наприкінці 50-х років мій син ходив ще до дитячого садка. Якось улітку, коли надвечір він повернувся з мамою додому, син попросив мене повести його до парку, що насупроти нашого дому. Я теж щойно повернувся з редакції і не встиг переодягтися в домашнє. Прихопивши з собою свіжі газети, я взяв малого за руку, перейшов вулицю, і ось ми вже на першій бічній алеї парку, де назустріч нам іде поважна людина пенсійного віку. Мій малий тягне мене за руку вперед, поспішаючи до майданчика з гойдалками, гігантськими кроками та іншими дитячими розвагами, не забуваючи засипати мене безнастанними запитаннями: "що?", "для чого?", "чому?", на які я ледве встигаю відповідати стомленим, тихим голосом.

Почувши здалека, що моя дитина лепече по-українському, пенсіонер став уважно дивитися на нас. Сиве волосся на моїй голові видало йому мене за діда, а не батька, і пенсіонер подумав, мабуть, що дід не звертає уваги, а невістка чи зять псують дитину.

Порівнявшись з нами, він спинився й співчутливо каже до мене:

— Зачем вы разрешаете калечить ребенка? Кому этот язык нужен?

Я подивився на нього з жалем і, зраджуючи свою звичку говорити на вулиці по-українському, відповів теж запитанням:

— Скажите, почему вы не лечитесь?

Почуваючи себе при доброму здоров'ї, пенсіонер здивовано вивалив на мене очі.

— Ведь вы же — сумасшедший, — м'яко пояснив я йому, взяв малого знову за руку й пішов. Не оглядаючись назад, я відчував, що старий усе ще стоїть і, дивлячись мені вслід, думає: "Нет, уж если из нас двух кто и сумасшедший, то не я, а этот дед, который, по-видимому, даже потворствует такой глупости. Виданное ли дело — учить мальчика говорить по-украински? И где — в Киеве!"

2. В автобусі, що курсує між заводом "Більшовик" і автовокзалом, я пройшов наперед, до водія, і прошу його спинити машину на зупинці, де автобус спиняється тільки на вимогу:

— Товаришу водію, спиніть, будь ласка, автобус на Народній — мені треба там вийти.

Водій кивнув головою, але молодик, на вигляд технік, а може, й інженер, стоячи поруч водія, каже мені:

— А почему бы это не сказать по-русски: "Товарищ водитель, остановите, пожалуйста, на Народной автобус — мне нужно там выйти"?

— А чого це я маю казати в столиці України не по-своєму: я вдома, а не в гостях.

— А если водитель не поймет по-украински — ведь он может быть и русским, а не украинцем? — не вгамовується молодик.

— Тоді йому треба навчитися хоч розуміти по-українському, якщо вже не говорити, як то годилось би, — сказав я.

Молодик іронічно посміхнувся й по паузі каже, зухвало дивлячись на мене:

— А не пахнет ли это украинским буржуазным национализмом?

— Ні, — відповідаю я, — говорити своєю мовою і поважати мови інших народів — це інтернаціоналізм, а не націоналізм, через що комуністи в Москві говорять російською мовою, в Парижі — французькою, у Варшаві — польською...

— Но ведь здесь же — Киев! — перебиває мене молодик.

— А в Києві — повинні українською.

— Да-а? — чи то здивувався, чи обурився молодик.

— Так! — ствердив я і додав: — А от від ваших запитань не то що пахне, а тхне фашизмом.

— То есть, как это? — тепер уже виразно обурився мій випадковий співбесідник і обернувся до публіки, шукаючи підтримки. Публіка мовчки стежила за нашим словесним двобоєм, одні, можливо, нишком співчуваючи мені, інші, спантеличені моїм категоричним тоном, вагаючись устрямати в суперечку, надто коли я пояснив: — Фашизм починається не з Бухенвальда, Освенціма й Бабиного яру, а з непошани до іншого народу, накидання йому своєї мови, звичаїв, порядків...

Тут автобус підійшов до моєї зупинки, розчинилися двері, і я вийшов, побажавши своєму опоненту завжди й скрізь бути людиною. А він замовк, спантеличено дивлячись на мене: а ну ж згори спустили директиву, щоб у Києві говорити по-українському, а він її прогавив, — що тоді буде? Адже на світі всяко буває!..

3. Яюсь в останні дні перед Новим роком мені забракувало листівок для новорічних привітань, і я, вийшовши з дому, підійшов на вулиці Леніна в Києві до газетного кіоска купити їх. Кіоскер охоче розклав передо мною кілька зразків, пропонуючи вибрати, але всі листівки були з російським текстом привітання.

— Мені треба — з українським текстом, — сказав я, але таких не було жодної. — Як же це так — у столиці України ви не продаєте новорічних листівок українською мовою?

— Було їх трохи, але враз розхапали люди, — байдуже відповів єврей-кіоскер.

— Значить, треба зробити так, щоб таких листівок було не трохи, а багато.

— А що я зроблю, хіба це від мене залежить? — знижує плечима кіоскер. — У мене хоч і мало, та були все ж, а от зайдіть на пошту — там їх зовсім ніколи не буває...

Це я і без нього знаю і тому не повертаюся до поштового філіалу, що майже насупроти кіоску, а думаю, відходячи, куди б мені ще піти — спробувати дістати листівок з українським текстом. Кіоскер навздогін радить мені:

— А ви спитайте ще в метро: там інколи бувають вони...

Але кіоскера перебиває роздратований голос огрядної жінки з чорнобуркою на плечах. Їй треба свіжий журнал мод, а я затримав її своєю балаканиною про листівки, і

вона не може приховати свого обурення:

— Ему нужно непременно на украинском языке, как будто не одинаково, на русском ли, на украинском! Просто куражится от нечего делать! Ну и тип!..

4. Я пробирався в переповненому київському трамваї до виходу й питаю чоловіка, що стоїть мені на заваді:

— Ви зараз виходите?

Літній чолов'яга, на вигляд завмаг або експедитор, обернувся й, побачивши мене в капелюсі й зимовому пальті, людину явно міського типу, питає, утрируючи українську мову, якою я до нього звернувся:

— А куди це ви, дядьку, спішите в городі?

Стримуючи своє обурення, я відповідаю:

— Куди я поспішаю — це моє діло, а вас, щоб не полетіли сторчка від мене, коли виходитиму, поки що тільки питаю.

— Виходжу, — коротко сказав він, діставши відсіч і побачивши, Що тут не покепкуеш з мови, яка йому чомусь не до смаку. Коли ми вийшли на вулицю, я спинив його і сказав:

— Таких, як ви, я нещадно карав би в інтересах вашого ж народу! Ви не можете образити мій народ безглуздим знущенням з його мови, але через поведінку таких суб'єктів, як ви, мій народ складає хибну думку про всіх людей вашої національності!

Він зблід і, поки я не одійшов, стояв і кліпав зняковілими очима. Може, зараз він уперше в житті замислився, де він живе й з кого намагається кепкувати...

5. Я зайшов до одної з київських бібліотек і попросив дати мені "Анти-Дюринг" Енгельса. Бібліотекарка пошукала на полицях і чемно каже мені:

— К сожалению, нет сейчас "Анти-Дюринга".

— Та невже "Анти-Дюринг" у вас — тільки в одному примірнику? — здивувався я.

— Нет, почему же — имеется несколько экземпляров, но все они на руках; осталось только два, но они на украинском языке...

— Так мені саме й треба — в українському перекладі.

— Вот как? Пожаалуйста!

І бібліотекарка подала мені новісінький примірник "Анти-Дюринга", все ще не ймучи віри, що я серйозно взяв його для читання. Такого дива вона, очевидно, ще не бачила в Києві...

6. В універмазі на Хрещатику я попросив продавця, гарненьку, чепурно одягнену дівчину, показати потрібну мені річ. Звернувся до неї, як звичайно, по-українському. Хоч людей коло прилавка було небагато і я нікого не випередив чергою, продавець не поспішала обслужити мене. За хвилину я повторив своє прохання, але продавець, як і перше, обминала мене своєю увагою і обслуговувала тих, хто прийшов після мене, але говорив до неї російською мовою. Догадуючись, що спричиняє неухважність продавця до мене, я обурився й зажадав книги скарг.

— Я не понимаю, что вам, наконец, от меня нужно?! — відповіла, обурюючись і собі, продавець, але не дала ні потрібної мені речі, ні книги скарг.

— Покличте, хто у вас тут старший! — категорично сказав я, але нашу розмову на високих тонах уже почула друга, старша віком продавець, яка, перепросивши й намагаючись зі мною сяк-так говорити по-українському, швидко задовольнила мої нескладні вимоги. Я подякував їй і, не вимагаючи більше книги скарг, поволі одійшов убік оглянути виставлений напоказ крам. Старша продавець пошепки картала свою нерозважну подругу:

— Ты думаешь, если он говорит по-украински, так это обязательно с колхоза приехал. А если он из ЦК или Совета Министров — ведь там тоже такие бывают, — или, еще хуже, из Канады, а то из США? Ты подумала, что может получиться? То-то же!..

Не знаю, чи подумала далі про це гарненька продавець, але я задумався: а що, коли б справді побачив ці сцени хтось із ЦК КПУ чи Ради Міністрів УРСР — що тоді було б?..

Ті, що позбулися "націоналістичних" упереджень

Русский язык более понятен простолюдину-малороссу, чем так называемое украинское наречие.

П. О. Валуев, міністр царя Олександра II

1. На екрані телевізора представник телецентру пропонує бригадирові з приміського зразкового колгоспу під Києвом розповісти телеглядачам про роботу й досягнення його бригади. Бригадир, напружуючись, аж упріває, намагається говорити по-російському, але в нього виходить така макароністична сумішка, що представник телецентру, побоюючись, як би поважна частина програми не обернулася на комічний телефільм, каже тоді бригадирові:

— А ви говоріть по-українському, вам легше буде.

— Нє, — заперечив бригадир, — я гавару по-руськи, бо мені якось так льогчей!

Представник телецентру, діставши такого одкоша, осікся й замовк, а бригадир "гаварив" далі, перетворюючи нудну частину програми телебачення на веселий виступ оригінального комедіанта...

2. У палаті очного відділу Київського медмістечка лежав зі мною чоловік моїх років, у якого після операції сталося деяке ускладнення з оком. З його розповідей я зрозумів, що це колишній куркуль, який, бачачи, що діло з приватним землеволодінням на тонку пряде, завчасно переїхав до колишнього повітового міста, а згодом, коли син підріс і влаштувався працювати на заводі в Києві, де дістав і квартиру, колишній куркуль подався зі своєю старою і собі до Києва на синівські харчі.

Володіючи неабиякими властивостями мімікрії, чоловік, потершись між людьми в Києві, швидко збагнув, чому тут хліб і сіль почім, і, насамперед, перекутив свою мову на "городський" копил, щоб говорити "як прийнято". Коли він хотів сказати лікарці, яка зі мною й з ним говорила по-українському, що зір у нього залишився, але бачить він кепсько, чоловік добирав такого способу висловитися:

— Видимость у мене є, а качества нема.

Одного разу після нічного болю, що не давав йому спати, він скаржився другій лікарці, яка говорила по-російському:

— Понимаете, в мене мнимая боль в глазу.

— Если — мнимая, не обращайтесь внимания.

— Так як же не обращать уніманія, коли воно болить мені?

— Но что вы ощущаете? — допитується лікарка, і хворий знову цупко хапається за слово, що так йому сподобалося:

— Мнімую боль.

Бачачи, що в цього хворого не допитаєшся до пуття нічого, лікарка оглядає хворе око й каже медсестрі закапати якісь краплі.

Хворий лишився невдоволений і каже мені після огляду:

— Чи вона не хоче мене лічити, чи не поніма в болестях?

— А ви б їй пояснили по-простому, що вам болить, — порадив я, — бо і я не добрав, що саме вам дошкуляє.

— Так я ж їй і сказав по-культурному: мнимая боль, бо як тепер я городський чоловік, то надо й говорити мені по-городському.

— А що воно все ж таки означає — "мнимая боль"? — спитав я.

Мій сусід аж здивувався з моєї некітливості:

— Як це — що означає? Ну, вроді, як сказати, — шпигає в оці...

3. У тролейбусі в Києві сидять дві молодиці в жакетках, пошитих, видимо, в сільському ательє, і з ними п'ятирічний хлопчик, що не може ні всидіти на колінах у одної з них, ні встояти довго на стомлених ніжках. Хлопчик смикається весь час, заважаючи матері дивитись у вікно й ділитися враженнями зі своєю сусідкою.

— Дивись, вроді Петька Середа на углє морожене їсть? — каже мати дитини своїй сусідці. Та сунулася до вікна й нерішуче відповідає:

— Якбудьто він, только коли ж це Петька успев сюди приїхати?

Хлопчик і собі посунувся до вікна глянути на Петьку, але наступив матері на ногу.

— 1 чого ти вертухаєшся, як шамашедший? Сядь міне на колена й сиди, бо по морді надаю! — Молодиця рвучко посадила малого собі на коліна й скаржиться сусідці: — Только куди візьмеш його, так сразу й спортиться пацан! Даже сама не знаю, що з ним делать?..

Якась інтелігентна жінка, що стояла в проході й журно спостерігала цю сцену, стиха лагідно каже матері хлопчика:

— А ви його самі псуєте, говорячи до нього такою мовою.

— А як же, по-вашому, надо до нього говорить?

— Отак, як його бабуса в селі говорить та інші прості люди, — пояснила інтелігентна жінка.

Молодиця злісно посміхнулася, мов зненацька викрила капосний підступ:

— Ви хитрі — хочете, щоб мой реб'йонк послідній у городі був, щоб на нього усе пальцем показували! — 1 рішуче заявила: — Не, були колись дурачки, та перевелись: хватить на вас, городских, спины задаром у колгоспах гнуги! Хотемо тепер і ми по-настоящему жить — у тіатри ходить, спати, сколько надо, канахфети кушать і по-культурному розговор вести!..

На яку ступити?

— А ви якої національності?

— А вам якої треба?

"Патетична соната", М. Куліш.

1. У відділі фізичних методів лікування одної з центральних київських поліклінік я став для медперсоналу звичним пацієнтом, дарма що попервах медсестер помітно дивувала моя українська мова звертання. Виняток становила молоденька санітарка Оля, що довго приглядалася до мене й з подивом та цікавістю прислухалася до моєї мови, коли я розмовляв з хворими або просив щось у медсестер.

Одного разу, коли я чекав своєї черги на процедуру, Оля підійшла до мене й нерішуче промовила:

— А мені наравиться, як ви говорите...

— А хіба ж ви, Олю, говорите не так само? — відповів я.

Оля захитала головою і зітхнула:

— Колись і я так говорила, як у селі жила та вчилася в школі, а коли приїхала в город, усе перемінилося... Одне тебе не розуміє, друге, хоч і зрозуміє, та сміється з тебе, як з дурної, а третє й слухати тебе не хоче... Стала і я наворачтатися на їхнє, на городський язик переходити. Бачу, вроді як краще все в мене тепер отримується, даже пона-равилося мені по-руськи говорити, бо наче воно якось культурніше виходить. Особливо припало мені слово "тіб'я"...

— Яке слово? — не зрозумів я.

— Сказати по-українському — "тебе". І тулю це "тіб'я" де треба й не треба, аж самій смішно стало себе слухати!.. А оце чую, як ви говорите (а ви ж, бачу, чоловік городський, учений), і мені наравиться, як воно у вас виходить. Оце й думаю собі: а може, й мені не слід ламатися? Хіба ж ми не такі люди, як інші!..

— Безперечно, не слід, Олю! — хотів я сказати, але не сказав, бо саме підійшла моя черга лягати на процедурне ліжко. Може, ця Оля й ще багато таких Оль без мене дійдуть до такого висновку?..

2. У невідкладній приватній справі я зайшов у одній з київських поліклінік до кабінету лікаря, мого приятеля з студентських часів. Заладнавши справу, я хотів був уже йти, але лікар попросив мене почекати, поки він прийме останню хвору, щоб далі вийти з поліклініки вдвох. Накинувши на мене білого лікарського халата, він попросив хвору ввійти. Остання пацієнтка була приїжджа літня селянка-колгоспниця. Мій приятель уважно вислухав скарги хворої, пильно оглянув її, поставив діагноз, виписав рецепта й дав поради щодо дієти й режиму лікування. Все було добре, якби не російська мова мого лікаря, якою відповідав він українській селянці на її численні запитання.

— Що з тобою сталося, Грицю, що ти в своїй лікарській практиці перейшов на російську мову? І з ким — з селянкою-українкою, яка до тебе говорила по-українському!

Лікар зовсім не зніяковів, а по-діловому відповів мені:

— Тут справа серйозніша, ніж ти думаєш. Вона ж могла б звернутися й до свого,

сільського лікаря, а бач, подалася до міста, щоб оглянув її тямущий лікар. Якщо я говоритиму з нею по-українському, вона буде думати: "Я ж хотіла, щоб мене полікував городський лікар, а мене й тут, у городі, направили до сільського, що по-нашому чеше"... Тут, бач, психотерапії треба додержуватися!

Я нагадав приятелеві про світил української медицини — професорів Крупського, Черняхівського, Пучківського, що, не боячись знизити свою лікарську репутацію, говорили з усіма хворими українською мовою і мали велику популярність навіть серед міських пацієнтів.

— То був інший час: Скрипник, Чубар, українізація... Хіба ти сам не розумієш, до чого воно йде тепер?.. Я — реаліст, а не мрійник!

3. Колись, за українізації, я викладав у Печерському районі українську мову міліції. Серед моїх слухачів вирізнявся молодший міліціонер з широкими, випнутими вилицями на плескату обличчі, що свідчили більше про його монгольське, ніж слов'янське, походження. Це був один із найстаранніших моїх слухачів, добре знав правила української граматики й мав уже певний запас слів. Але застосувати практично українську мову — в нього ніяк не виходило. Одного разу після чергової лекції цей міліціонер сказав мені:

— Очень трудно, товарищ лектор, говорить по-украински.

— Чому? — спитав я.

— Нет в этом языке твердости.

— Цебто як? — не зрозумів я.

— Да вот, взять, к примеру, слово "обождите": по-украински, вы сами нам говорили, можно сказать и "почекайте", и "зачекайте", и "підождіть", и "постривайте". Или взять другое слово, "стой": по-украински — "стій", "стривай", "не руш"... То ли дело по-русски: сказал: "Стой!" — и никаких тебе испанцев!.. Нет, не подходит этот язык к милицейской службе!..

Я не раз згадую тепер цього оригінального міліціонера й думаю: а може, й справді, нам бракує часто тої "твердості", щоб створити умови, за яких українська мова зайняла б своє природне місце в нашому поточному житті на Україні?..

Чому ж, друзі, вас так мало?

Де згода в сімействі,

Де мир і тишина.

Щасливі там люди.

Блаженна сторона...

"Наталка Полтавка", І. Котляревський.

1. Якось улітку я їхав пароплавом з Києва до Дніпропетровська. Я мав вигідне місце в каюті, але там було душно, і я майже цілий день сидів на палубі, милуючись чудовими краєвидами Дніпрових берегів. Часом випадало перекинутися кількома словами з сусідами-пасажирами, часом брався читати книжку й знову віддавався насолоді відпочинку, спокою на душі й можливості мовчки споглядати на довколишню красу.

Насупроти мене сиділа молода, гарна собою жінка. Де вона сіла на пароплав — я не

помітив, але, видимо, квитка на каюту їй не пощастило одержати й через те вона з раннього ранку тулилася на палубі, час від часу кидаючи тривожні короткі погляди на велику валізу, що лежала коло неї на підлозі. Жінка ні з ким не розмовляла й лиш здаля прислухалася, коли я говорив з якимось пасажиром, а після цього крадькома питливо поглядала на мене.

У Кременчуці пароплав мав довго стояти, і жінка раптом звернулася до мене:

— Вы в Кременчуге не выходите?

— Ні, — відповів я.

— Простите, — и никуда с палубы не пойдете?

— Сидітиму тут.

— В таком случае разрешите оставить на вас мой чемодан — мне нужно на полчаса съездить в город.

Я дав згоду, і жінка поквапно пішла на пристань. Повернулася вона задихана, коли прогудів останній гудок і матроси заходилися знімати трап.

— Благодарю вас, — сказала, мило усміхнувшись, незнайомка й сіла на своє місце коло валізи, важко віддихуючись.

— Одначе, як це ви зважилися лишити свою валізу на невідому вам людину? А якби я пішов слідом за вами з вашою валізою і зник у натовпі?

— Я была уверена, что этого вы не сделаете, — відповіла спокійно жінка й тепер не крадькома, а одверто подивилася мені в вічі: — Я заметила, что вы со всеми говорите по-украински, хотя сразу видно, что вы интеллигент...

— Хіба це могло гарантувати, що ваша валіза буде ціла? — посміхнувся я.

— Конечно! Я поняла, что вы человек идейный, на которого вполне можно положиться. — І, трохи замислившись, додала: — Такие чужих чемоданов не уносят...

2. На Хрещатику йшов мені назустріч гурток простенько вбраних людей. Ішли вони купою, боячись одбитись одне від одного й разом з тим цікаво поглядаючи на вітрини крамниць, високі будинки й зацвітлі каштани. Один з них, немолодий чоловік у червоній "косоворотці" під вилянялим піджаком, дав своїм дівчатам і молодицям рукою знак спинитися й питає мене:

— Где бы здесь купить что-нибудь на память об Украине — рубашки вышитые, коврики какие-нибудь, опять же — картинки или открытки? Посулили своим привезти домой и вот ищем...

Я охоче повів їх на майдан Толстого до крамниці художніх виробів.

Виявилося, що це рязанські колгоспники, котрі їздили на Тернопільщину до Євгенії Долинюк перебирати досвід вирощування кукурудзи, а тепер повертаються на батьківщину. Йдучи Хрещатиком та Червоноармійською вулицею, дівчата голосно читали вивіски, вимовляючи українські слова по-російському, й тут же одна одній перекладали. Я уважно прислухався до їхньої розмови, в якій не було й натяку на глузування чи кпини з дивної для них мови, й тішився, чуючи з їхніх уст "давеча", "намедни", "потчевать" — слова, які я пам'ятав з давніх російських хрестоматій, але ніколи не чую від тих, що говорять у Києві російською мовою.

— Вывески в Киеве украинские, а разговора не слышно. Почему же это так? Вот в Мельнице-Подольской, куда мы ездили к Евгении Алексеевне, все говорят по-украински, и очень хорошо получается, а здесь, можно сказать, в столице, почему-то не слышишь этой речи... Выходит, как говорится: на выставке одно, а продают другое... Это как же понимать надо?

Що я міг сказати цим щирим простодушним людям? На щастя, ми підійшли до крамниці художніх виробів, де я, побажавши їм щасливо повернутися додому, попрощався й пішов своєю дорогою.

Не раз потім, машинально дивлячись на вітрини київських крамниць, я згадував слова цього рязанського колгоспника: "На выставке одно, а продают другое".

3. Я лікувався в очному відділі Київського медмістечка. Одного дня медсестра провела мене й якусь маленьку стару в сірому лікарняному халаті з нашого п'ятого поверху на перший до фізіотерапії й, щоб не витратити марно часу на доживання, попросила мене забрати хвору й немічну стару з собою назад після закінчення процедур. Я охоче погодився. Вийшовши з фізіотерапії раніше, я почекав, коли закінчить свою процедуру стара, взяв її під руку й провів до ліфта. Виявилося, що стара тільки тілом кволала, але, як на її роки, жива душею і не втратила цікавості до всього, що діється в світі й навколо неї. Вона колишня вчителька російської літератури й французької мови, мало не все життя прожила в Ленінграді й тільки чотири роки тому переїхала через кліматичні умови до Києва. Почувши це, я з чемності одразу перейшов у розмові з нею на російську мову, але моя співбесідниця заперечила:

— Говорите, пожалуйста, по-украински, мне так приятно слышать этот милозвучный язык, когда на нем говорят чисто, не коверкая! В палате, рядом со мной, лежит хохлушечка-колхозница, я с ней подружилась, она так интересно рассказывает о своем селе, о людях в нем; хотя я и не все понимаю, но очень люблю ее слушать — такой простой искренний человек!..

Відчувши в мені українського інтелігента, старенька вчителька особливо зацікавилася мною і, зустрівшись у коридорі чи в їдальні, не пропускала нагоди поговорити зі мною про все, що стосувалося України. Її цікавило все: історія України, подана не з позицій Ключевського й Соловйова, українська література, народні звичаї, а особливо теперішнє становище на Україні. Багато в чому вона була така необізнана, що ставила наївні, простодушні запитання. Запитує, приміром: чому багато батьків українців віддають дітей не до українських шкіл, а до російських? Пояснюю, що деякі батьки, позбавлені національної самоповаги, бояться утруднювати своїм дітям навчання у вищій школі, де, за винятком філологічного та журналістського факультетів університету, майже всі предмети викладаються російською мовою. І знову запитання:

— А почему же нет украинских высших учебных заведений?

Відповідаю, що були вони раніш, а тепер нема.

— Тем более, почему нет теперь? — допитується старенька вчителька і засипає мене далі своїми "почему?".

Одного разу після чергового "почему?" я спитав її:

— А вы помните, Людмила Павловна, у Пушкина: "Славянские ль ручьи сольются в русском море, оно ль иссякнет — вот вопрос"?

— Конечно, помню: это из "Клеветникам России"... Так что же?

— А то, что есть, очевидно, люди, для которых этот вопрос не решен окончательно и поныне...

— Почему? Если Пушкин не мог в свое время решить, то ведь мы имеем все возможности решить этот вопрос правильно: пусть текут своими руслами и дальше славянские ручьи, совершенно не угрожающие иссяканием русскому морю! Неужели не понятно, что из многообразия красок, а не монотонности, создается прекрасный ковер, из разных звуков рождается симфония...

— К сожалению, есть люди, не понимающие и не желающие понять этой простой истины, — зітхнув я. — Они скорее поймут Московского патриарха Иоакима, некогда изрекшего: "Когда будет много языков, пойдет смута на земле", чем нас с вами.

— Но ведь Иоаким принадлежит к XVII столетию, а мы живем в XX веке! Не пора ли уже и сдвинуться с мертвой точки?..

Ми довго ще говорили з нею на цю тему, й вона цілком погоджувалася, що давно слід відмовитися від реакційної біблійної казки про вавілонське стовпотворіння, коли люди враз заговорили різними мовами й від цього ніби пішло лихо на землі.

Прощалися друзями; коли я виходив з лікарні, вона сказала мені на прощання:

— Ведь вот могли же мы с вами договориться и понять друг друга — почему же не понимают таких простых вещей другие?

Я нічого не сказав їй, лиш знизав плечима, сам собі думаючи: чому не всі так ставляться до мого народу, як ця старенька немошна вчителька? Чому вас так мало ще, друзі?..